

Uusi tekniikka - uusi journalismi?

Tekniikka takojan ja hulluttelijan palveluksessa

Esitän hyvin yleisen kulttuurisen näkökulman aiheena olevaan kysymykseen. Tekniikan kehityshän perustuu siihen, että avautuu uusia tärkeiksi katsottuja toimintamahdollisuuksia. Toisaalta uuden tekniikan käyttöönotto sulkee joitakin muita mahdollisuuksia ja lopettaa voimassaolevia toiminnan muotoja. Kehityksen määrää siten se, kuinka paljon suurempi paino uusille mahdollisuuksille annetaan menetettyihin verrattuna. Tässä ollaan itse asiassa tekemisissä hyvin oleellisesti kulttuurin luonteeseen kuuluvien arvostusten kanssa, vaikkei niin tulla useinkaan ajatelleeksi - tekniikan kehitystähän on totuttu pitämään lähes itsestään selvästi hyvänä asiana.

Mitä mahdollisuuksia sitten arvostetaan? Takojaihmistä, homo faberia, kiinnostaa ennen muuta luonnon muokkaaminen toimeentulon ja mukavan elämän välineiksi. Leikkivä ihminen, homo ludens, haluaa kehittää välineitä ilmaisullisia toimintoja varten - taiteen tekemiseen, peleihin, leikkeihin, tanssimiseen ja hullutteluun. Ns. hyödytön pohdinta ja mietiskely, filosofointi, kuulunee lähinnä leikkivän ihmisen toimintoihin - siitä huolimatta, että se on usein kovasti vakavaa, jopa synkää.

Tekniikka palvelee tietysti ensisijaisesti takojaihmistä. Mutta ei yksinomaan, ei edes huipputeknisissä yhteiskunnissa. Jokaisen kulttuurin, jotta se olisi elinvoimainen, on tyydytettävä sekä takomisen että leikkimisen tarpeita. Yksipuolisuus jommassakummassa suhteessa johtaa nopeasti kulttuurin näivetytymiseen. Tekniikan suuntautuminen eri kulttuureissa vaihtelee kuitenkin luonnollisesti sen mukaan, onko vallitseva

ihanne rautakoura seppä vai leikkimielinen hulluttelija.

Koska tekniikka asettaa ehtoja viestinnälle, tekniikan suuntautumisesta riippuu hyvin pitkälle viestinnän luonne - ei ainoastaan sen muoto vaan myös sisältö. Tavallisesti viestintä palvelee voittopuolisesti takojaihmissen intressejä, mutta se ei voi täysin sivuuttaa leikkivääkään ihmistä.

Esimerkki tekniikan vaikutuksesta journalismiin

Otan lähemmän tarkastelun lähtökohdaksi erään esimerkin tekniikan kehityksen tuomista ongelmista viestintään. Esimerkki on n. 1400 vuoden takainen. Silloin antiikin Kreikassa tapahtui viestintätekniikan suuri mullistus: kirjoitustaito alkoi tulla yleisesti tunnetuksi.

Filosofi Platonin suhtautuminen uuteen taitoon on hyvin kuvaavalla tavalla hämmentynyt. Filosofian harjoittaminen oli ollut suullista vuoropuhelua, dialogia. Platonin mielestä filosofiaa saattoi vakavasti harjoittaa vain suullisesti, keskustelemalla, niin kuin hänen suuri oppi-isänsä Sokrates teki. Hän piti kirjoitettuja töitä toisarvoisina. "Kirjoitukset puhuvat kuin olisivat järjestellisiä olentoja, mutta jos niiltä kysyy mitä ne sanoillaan tarkoittavat, ne vain toistavat yhtä ja samaa", Platon sanoo eräässä kirjoitetussa teoksessaan (*Faidros* 275 d). Kirjoitus on elävän puhetilanteen varjo, se ei ole sillä tavoin spontaania, luovaa, aitoa, kuten elävä vuoropuhelu.

Platon näkikin omat kirjalliset harrastuksensa lähinnä hivin vuoksi tehtyinä muistiinpanoina. "Vakava filosofi viljelee kirjallisia puutarhoja hivin vuoksi ja pannakseen asioita muistiin sen varalta, että tulee vanhaksi ja unohtavaiseksi" (*Faidros* 276 d).

Uusi tekniikka löi kuitenkin itsensä läpi. Syy on selvä: se lisäsi viestinnän tehokkuutta. Se avasi aivan uusia mahdollisuuksia levittää halutunlaisia sanomia hyvin monille ja paljon kauemmas kuin ennen - meillekin asti! Mutta Platon oli tietysti oikeassa: se, mitä menetettiin, oli juuri välittömyys, elävä keskustelu, kasvokkain käytävä vuoropuhelu.

Paino- ja viestintätekniikka ovat Platonin ajoista kehittyneet lähes usko-

mattomalla tavalla. Mutta Platonin tapauksesta voi yleistää eräitä tekniikan kehitykseen oleellisesti liittyviä piirteitä:

(1) Uuden tekniikan käyttöönoton määrää tehokkuus eli se, kuinka nopeasti, kuinka laajalle ja kuinka paljon erilaisia viestejä pystytään välittämään. Muuntyyppisten näkökohtien merkitys näyttää jokseenkin olemattomalta.

(2) Viestintäväline välittää aina pelkistetyn ja tulkitun sanoman, eräänlaisen todellisuuden 'varjokuvan'. Kirjoittaminen, valokuva ja liikkuvat kuvat tekevät sen toisistaan eroavalla tavalla, mutta yhtäkaikki ne jäljentävät ja muuntavat monin tavoin elävää todellisuutta. Ne myös luovat tarkoituksellisia illuusioita.

(3) Vuoropuhelun asemesta viestintä tapahtuu yhteen suuntaan, lähettäjän ehdoilla. Usein lähettäjällä onkin juuri tietoinen tarkoitus vaikuttaa yksipuolisesti vastaanottajaan, ohjata hänen ajatteluaan. Tekniikka loitontaa elävästä vuoropuhelusta.

Tarkastelen kahta viimeksi mainittua piirrettä hiukan. Miten ne tulevat uudesta viestinnässä esiin?

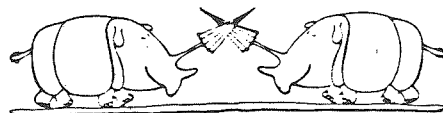
Affektiivisen journalismin ylivalta

On jokseenkin epäilyksetöntä, että uusi viestintä rakentuu ensisijaisesti liikkuvan kuvan eikä kirjoituksen varaan. Uusi journalismi on voittopuolisesti audiovisuaalista, ei kirjallista (vrt. Dan Steinbockin äskettäiset kirjoitukset).

Eräs kuvan, ja erityisesti liikkuvan kuvan, ominaisuus on, että se vaikuttaa paljon tehokkaammin affektiiviseen persoonallisuuden osaan kuin kirjoitettu sana. Kuva myös jättää vastaanottajan aktiiviselle mielikuvitukselle vähemmän sijaa kuin kirjoitettu sanoma. Pelkästään kerrottu satu panee lapsen mielikuvituksen liikkeelle, kuvitettu kertomus sitoo sitä. Sarjakuva- ja videoihmiselle on tunnusomaista kuvittelukyvyyn puuttuminen.

Siirtymisellä audiovisuaaliseen journalismiin ja viestintään yleensä on merkittäviä seurauksia:

Video-journalismi tulee olemaan journalismin valtalaji. Se vetoaa voimakkaasti ihmismielen affektiiviseen alueeseen. Jo nyt väkivalta- ja seksi-illuusiot alkavat kovaa vauhtia täyttää kotien olohuoneet. Ns. asiallinenkin video-journa-

keskustelua

lismi valikoi elävästä elämästä affektiivisesti houkuttelevimmat piirteet. Kodin viihde- ja tietokeskusjärjestelmien rakentamisen motiivi on ensisijaisesti affektiivinen, ei-kognitiivinen.

Tieteellinen ja muu kognitiivinen journalismi tulee jäämään suppean piirin harrastukseksi. TV- ja videoviestintä ei pysty korvaamaan kirjoitettua tekstiä esim. tieteissä eikä yleensä tiedollisesti monipuolisessa asioiden ja ilmiöiden erittelyssä - ei ainakaan kokonaan. Hyvin kuvaavasti erään tutkimuksen mukaan amerikkalaisista TV:n katsojista yli puolet ei välittömästi uutislähetysten jälkeen muistanut yhtään siinä käsiteltyä asiaa. Selitykseksi ei kelpaa uutislähetysten kehnous tai käsiteltyjen asioiden merkityksettömyys, vaan kyseessä on ns. 'kuvaruudun lumo': asennoituminen TV-ohjelmiin on esi- tai puolittietoista, ei kognitiivista. Norjassa on selvästi todettu, että lasten ja nuorten videoharrastus tappaa kiinnostuksen lukemiseen. Erityisesti alimpien sosiaaliluokkien lapsissa alkaa ilmetä selvästi lukutaidottomuutta.

Kirjallisesta sivistyksestä tulee ilmeisesti uudelleen vain harvalukuisen eliitin harrastus. Sitä varten tarvitaan kognitiivista journalismia. Mutta suuria massoja tyydytetään tehokkaasti ei-kognitiivisella, viihteellisellä videojournalismilla.

Entä ns. tietoyhteiskunta? Eikö edellä kuvattu sodi sitä käsitystä vastaan, että uusi tekniikka merkitsee nimenomaan uudenlaisen tieteellisen ja rationaalisen aikakauden syntymistä?

Minusta sana 'tietoyhteiskunta' on harhaanjohtava eufemismi. Sillä annetaan kehityksestä pettäväällä tavalla myönteinen ja kaunisteltu kuva. Tietoa on monenlaista. Filosofit Spinozaa seuraten on syytä erottaa ainakin kolme tiedon lajia. On olemassa yksittäisiä tosiasioita rekisteröivää faktatietoa, erillisiä asioita uudella tavalla yhdistävää tieteellistä tietoa sekä kokonaisuuksia hahmottavaa oivaltavaa eli filosofista

tietoa. Tietoyhteiskunta näyttää välittävän suurille joukoille lähinnä ensimmäintua: hintoja, tarjouksia, tapahtumia, osoitteita, nimiä - näistä ruutu täyttyy aamusta iltaan viihteen lomassa. Erittelevä ja yhdistelevä tieteellinen tieto jää vähemmistön harrastukseksi, ja kokonaisuuksia käsittelevä vaativa ja pitkäjänteinen ajattelu näyttää tallautuvan kokonaan jalkoihin.

Yksisuuntainen viestintä

Entä viestinnän yhdensuuntaistuminen? Kyllähän kasvokkain tapahtuva vuoropuhelun tavallaan pyrkii ohjailuun: kumpikin osapuoli yrittää osoittaa oman kantansa oikeaksi. Tärkeää kuitenkin on, että he voivat perustella toisilleen käsityksiään ja vastata toinen toiselle. Kun alettiin siirtyä kirjalliseen esitykseen, tämä ei enää käynyt päinsä, ja juuri siitä seikasta Platon oli suuresti huolissaan. Hän ajatteli, että totuus löytyy vain kysymyksen ja vastaamisen, keskustelun tietä.

Kirjapainotekniikan kehitys on tavaltaan tehnyt kirjallisenkin vuoropuhelun jossain määrin mahdolliseksi. Lukijat voivat keskustella lehtien sivuilla keskenään ja joskus lehden tekijöidenkin kanssa. Dialogin mahdollisuus riippuu tietysti oleellisesti lehden tekijöiden (+omistajan) politiikasta.

Sama koskee ATK- ja mikroprosessoriteknikalle perustuvaa viestintää. Tekniikkaa voidaan käyttää, jos niin halutaan, dialogiseen viestintään. Itse asiassa siinä on eräs uuden tekniikan tärkeimmistä ja kiehtovimmista käyttömahdollisuuksista. Ns. älykkäät järjestelmät sallisivat periaatteessa hyvin monenlaisia molemminpuolisen viestinnän muotoja, ja lisäksi sellaisia missä väline itse on keskustelun aktiivinen osanottaja.

Olen kuitenkin pessimistinen tuon mahdollisuuden laajamittaisen käytön suhteen - erityistarkoituksiin sitä kyllä tullaan käyttämään. Viestintätekniikkahan on mitä tarkoituksenmukaisin ohjailun väline, sillä sen avulla saadaan ihmiset toimimaan vapaaehtoisesti, pakottamatta, halutulla tavalla. Sen vuoksi siihen kohdistuu mahtavia intressejä, koko kansainvälisen massatuotannon voima.

Siitähän viime kädessä on kysymys viestintäsatelliittien ja kaapelitelevision

kehittämisessä (lisäksi tietysti myös sotilaallisista intresseistä).

Asiaintila heijastuu myös journalismissa. Tiedonvälitys yhdenmukaistuu, kun journalismin aiheet seuraavat kansainvälisiä massaintressejä, ja valtaosa viesteistä on mainostyyppistä ohjailua. Käytännöllisesti katsoen samat videonauhat, viihdeohjelmat, uutiset ja urheilutapahtumat täyttävät kuvaruudun joka maailmankolkassa.

Paikallisradiot ja muut sisäisen kieron järjestelmät, joissa journalismin sisältö oleellisesti poikkeaa standardituotteista ja joissa viestintä on luonteeltaan keskustelevaa, jäävät todennäköisesti hyvin vähäisen ihmismäärän harrastuksiksi.

Journalismin sosiaalinen vastuu

Edellä esitetyn näkemyksen mukaan uusi tekniikka tulee edistämään voittopuolisesti journalismia, joka tekee sen tuotteiden kuluttajista passiivisia, epäitsenäisiä, lyhytjänteisiä, aloitteettomia, helposti ohjaittavia, psyykkisesti epävakaita ja ongelmallisia ihmisiä.

Vähäinen eliitti jaksaa ehkä harrastaa vaihtoehtoista, tiedollista ja keskustelevaa viestintää, ja säilyttää aktiivisuutensa ja aloitekykynsä sekä - jos hyvin käy - myös mielenterveytensä kohtuullisessa määrin.

Suurten ihmismäärien passivoituminen ja ulkoa ohjautuvuuden lisääntyminen synnyttää levottoman, päämäärättömän, ahdistuneen, ikävystyneen ja aggressiivisen massan. Sellainen on arvaamattoman vaarallinen ilmiö.

Silloin väkivaltaisuus alkaa kiehtoa mieliä enemmän kuin rauhanomainen rakentava toiminta. Rauha tuntuu tyhjältä ja tylsältä, väkivalta kiehtovalta. Spenglerin ennustus länsimaisen kulttuurin lopullisesta tuhosta ei enää tunnukaan täysin hourupäiseltä. Sen mukaanhan intensiivinen, luomisvoimainen humanistinen kulttuuri joutuu ensin suurvalta-politiikan ja 'rahan vallan' jalkoihin, ja lopulta 'veren valta' eli muodoton väkivaltainen liikehdintä hävittää kulttuurin rippeetkin.

Ja vaikei ihan näin synkkään tulevaisuudenkuvaan haluaisikaan uskoa, ihmissuhteiden on myönnettävä käyvän joka tapauksessa ongelmalliseksi.

Kaikki eivät sitä myönnä. Pentti Malaska näkee uuden tekniikan vaikutukset ihmissuhteisiin hyvin myönteisiksi. Kontaktien mahdollisuudet lisääntyvät: "Informaatioteknologian kehityksen tuloksena kuka tahansa voi keskustella kenen tahansa kanssa, mistä tahansa minne tahansa, melkein kuin puhuisi kasvoista kasvoihin" (Turun Sanomat, 28.8.83). Tuo melkein on kuitenkin hyvin ongelmallinen asia, sillä välillisen ja välittömän kontaktin ero on aina oleellinen - ja suuri!

Malaska ymmärtää hyvin ihmissuhteiden merkityksen: "Nyt ilmenee yhä selvemmin, että ihmisissä on tarpeita, joiden tyydyttämiseen ei ole tavaraa olemassa, tai jotka eivät tavaramalla tyydyty. Nämä ovat sosiaalisten tilanteiden, tapaamisten, keskustelujen, ihmissuhteiden, inhimillisen yhteyden tarpeita." Hänen mielestään uusi tekniikka ei kuitenkaan väheksy tai torju näitä tarpeita vaan luo uudenlaisia edellytyksiä niiden tyydyttämiseksi: syntyy ihmissuhteiden tuotannon ja kulutuksen järjestelmä. "Ihmissuhteiden tuotannosta ja kuluttamisesta (toimimisesta ihmissuhteissa, sopeutumisesta suhteissa tapahtuviin muutoksiin ja suhdetehokkuusvaatimuksiin jne.) voi siten tulla taloudellisen vaihdannan alue", Malaska sanoo.

Pelkään ihmissuhteiden muuttumista markkinatavaraksi. Kenen ehdoilla niitä tuotetaan? Millaisia tarvitaan? Vastapainoksi henkisesti rasittavalle näyttöpäätteen valvonnalle? Ketkä ovat ostovoimaisia - yritykset, hyvätuloiset, miehet? Mutta määrättyllä tavalla ajatellen Malaska on oikeassa. Uuden tekniikan soveltaminen tulee aiheuttamaan juuri ihmissuhteiden osalta tavattoman suuria ongelmia, ja ainoa järjevä mahdollisuus on ryhtyä jollakin tavalla aktiivisesti kompensoimaan menetyksiä, esim. juuri järjestämällä ihmissuhdekoulutusta.

Myös journalismilla on mahdollisuus auttaa tilanteessa. Se voi, mikäli niin halutaan, käyttää uutta tekniikkaa aktiivisesti ja rakentavasti, tosin ehkä suurin ponnistuksin. Surkeinta olisi helposti toteutettava vajoaminen laajamittaiseen affektiiviseen videojournalismiin.

Näen tämän journalismiin kohdistuvana suurimpana eettisenä haasteena.

Juhani Pietarinen

Karttamerkkejä eksyneille

Kirjoituksessaan "Lisää ideologisia sokkeiloita" (Tiedotustutkimus 1/1984) Jorma Mäntylä yrittää ponnekkaasti tarttua Tiedotustutkimus-lehden numerossa 3/1983 olleeseen arvioomme Sakari Hännisen ja Leena Paldánin toimittamasta kirjasta Rethinking ideology (Argument-Verlag, 1983). Haluamatta kirjoittaa teoksesta uutta arviota JM katsoo kuitenkin aiheelliseksi "puuttua eräisiin Uusituvan ja Koiviston ideologiaa koskeviin kannanottoihin". Lisäksi hän asettaa vaateliaasti tavoitteekseen aloittaa keskustelu "Projekt Ideologietheorien (PIT) ideologiateoriasta ja sen oikeellisuudesta tai virheellisyydestä".

Omalta osaltamme olemme ilahtuneita tekstimme herättämästä mielenkiinnosta. Meistä kuitenkin tuntuu, että JM antaa tekstillemme arvon jota se ei ansaitse, sillä luonteeltaan ja pyrkimykseltään tekstimme oli ennen kaikkea esittelevä. Varsinkin ideologiaproblematiikkaan ja sitä koskevaan keskusteluun perehtynyt lukija huomaisi tämän nopeasti.

JM:n kommentin yhtenä keskeisenä ongelmana on, että ne kannanotot, joihin hän puuttuu Uusituvan ja Koiviston kannanottoina, ovat hänen omasta kynästään. Kirjoituksessaan hän tuo korrektisti esiin oman tekstimme siinä ainoassa kohdassa, jolloin hän käyttää suoraa sitaattia. Tällöinkään hän ei valitettavasti ole ymmärtänyt sitatoimaansa tekstiä. Kirjoitamme siinä PIT:n kantaa esitellen, että "... ideologiaa ei tule ensi sijaisesti käsittää tietoisuusilmionä, vaan materiaalisena olemassaolomuotona apparaatien, käytäntöjen, rituaalien jne. hahmosa". JM huudahtaa tähän: "Mitä tämä on olevinaan? Ideologiatko vain riittejä ja rituaaleja, joilla ei ole yhteyttä tietoisuuteen? JM:lle selvennettäköön: ideologista ei tule ensi sijaisesti käsittää tietoisuusilmionä. Kun haluamme Gramscin, Athusserin ja PIT:n tapaan kiinnittää huomiota ideologisen olemassaoloon apparaateissa, käytännöissä, rituaaleissa jne. pyrkimyksenä on saada ideologiateoria tulkintakykyisemmäksi ottamalla huomioon se vaikutusyhteys, jossa ideolo-